

Αφιέρωμα στην καθηγήτρια
Ξανθίππη Σκαρπιά-Χόιπελ

Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Πολυτεχνική Σχολή

Τμήμα Αρχιτεκτόνων –
Διατμηματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών
Σπουδών στην «Προστασία, Συντήρηση
και Αποκατάσταση Μνημείων Πολιτισμού»

ΔΠΜΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ
ΣΥΝΤΗΡΗΣΗ
ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ
ΜΝΗΜΕΙΑ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

Εν Χώρω Τεχνήεσσα

Θεσσαλονίκη 2011

Acheiropoietos, Thessaloniki: remarks and thoughts about the building history and the restoration of the Early Christian basilica

Konstantinos Th. Raptis, Anna Zombou-Asimi

This paper aims at the detection of the building history of Acheiropoietos. It is presented new evidence about the original architectural structure of the Early Christian basilica and its annexes, discovered during the recent consolidation project. The main building phases of the basilica are distinguished, the various ruinations of the structure due to seismic impact are traced and the restorations of the monument during the Byzantine and Post-Byzantine period are examined. At the same time remarks and thoughts are discussed with regard to the recent restoration–maintenance of the diachronic building so that the maintenance of its historic architectural phases and the enhancement of its aesthetic values will be accomplished.

Αχειροποίητος Θεσσαλονίκης: παρατηρήσεις και σκέψεις σχετικά με την οικοδομική ιστορία και την αποκατάσταση της παλαιοχριστιανικής βασιλικής

Κωνσταντίνος Θ. Ράπτης, Άννα Ζόμπου-Ασημή

Η Αχειροποίητος¹ αποτελεί τυπικό παράδειγμα παλαιοχριστιανικής τρίκλιτης ξυλόστεγης βασιλικής, ελληνοιστικού τύπου, με νάρθηκα και υπερώα (εικ. 1, 2). Το κτίριο, συνολικού μήκους 51,90 μ., πλάτους 30,80 μ. και ύψους 14 μ. στους πλάγιους εξωτερικούς τοίχους και 22 μ. στην κορυφή της στέγης του κεντρικού κλίτους, ήταν αρχικώς μεγαλύτερο, καθώς δεν διατηρούνται σήμερα ο εξωνάρθηκας στα δυτικά, το δυτικό υπερώο και ο φωταγωγός του κεντρικού κλίτους.

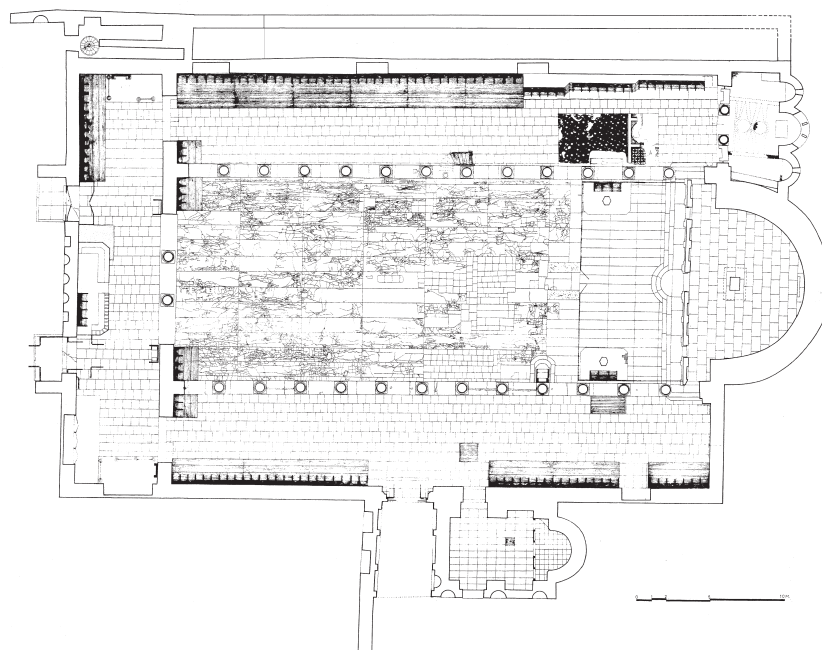
Ο νάρθηκας καταλαμβάνει όλο το πλάτος του ναού και επικοινωνεί με τα μεν πλάγια κλίτη μέσω δύο τοξωτών θυραίων ανοιγμάτων, με το δε κεντρικό μέσω μεγάλου τριβήλου με δύο κίονες από πράσινο θεσσαλικό μάρμαρο. Το κεντρικό κλίτος, μήκους 35 μ. και πλάτους 14,20 μ., έχει αναλογία 1:2,3 προς τα πλάγια κλίτη. Το κεντρικό κλίτος χωρίζεται από τα πλάγια με δύο επάλληλες κιονοστοιχίες, η κάθε μία αποτελούμενη από δώδεκα μονολιθικούς κίονες από προκοννήσιο μάρμαρο. Οι κίονες επιστέφονται με θεοδοσιανά κιονόκρανα και επιθήματα από προκοννήσιο μάρμαρο. Από το ίδιο υλικό είναι κατασκευασμένο το δάπεδο του κεντρικού κλίτους. Το κεντρικό κλίτος απολήγει ανατολικά στο ιερό βήμα που διαμορφώνεται με μεγάλη ημικυκλική κόγχη, στο κέντρο της οποίας αναπτύσσεται σήμερα τρίλοβο παράθυρο με κτιστούς πεσσούς. Οι κατά μήκος τοιχοποιίες διαρθρώνονται και στους δύο ορόφους με σειρές πολύλοβων παραθύρων, με αμφικίονες από λευκό μάρμαρο.

Στο μέσον της νότια όψης διαμορφώνεται μνημειακό πρόπυλο προς τη «Λεωφόρο», ανατολικά από το οποίο υπάρχει πρόσκτισμα που ταυτίζεται με το βαπτιστήριο της βασιλικής, σήμερα παρεκκλήσι αφιερωμένο στην αγία Παρασκευή. Το βόρειο κλίτος του ναού απολήγει στην ανατολική του πλευρά σε διώροφο παλαιότερα παρεκκλήσι, αφιερωμένο σήμερα στην αγία Ειρήνη, ενώ στη βόρεια πλευρά του νάρθηκα αναπτύσσεται διώροφο κλιμακοστάσιο, που οδηγούσε στα υπερώα της βασιλικής.

1 Γενικά για την Αχειροποίητο βλ. Ο. Tafrafi, *Topographie de Thessalonique*, Paris 1913, C. Diehl, M. Le Tourneau & H. Saladin, *Les monuments chrétiens de Salonique*, Paris 1918, Α. Ευγγόπουλος, «Περί την Αχειροποίητον Θεσσαλονίκης», *Μακεδονικά* 2 (1941–1952), σ. 472–487, Α. Ευγγόπουλος, *Συμβολαί εις την τοπογραφίαν της βυζαντινής Θεσσαλονίκης*, Θεσσαλονίκη 1949, Σ. Πελεκανίδης, *Παλαιοχριστιανικά μνημεία Θεσσαλονίκης: Αχειροποίητος, Μονή Λατόμου*, Θεσσαλονίκη 1949, Α. Ευγγόπουλος, «Αι περί του ναού της Αχειροποίητου Θεσσαλονίκης ειδήσεις του Κωνσταντίνου Αρμενοπούλου», *Επιστημονική Επετηρίς Σχολής Νομικών και Οικονομικών Επιστημών Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης* 6 (1952), σ. 1–26, Α. Ευγγόπουλος, «Η λατρευτική εικών του ναού της Αχειροποίητου Θεσσαλονίκης», *Ελληνικά* 13 (1954), σ. 256–262, Α. Ευγγόπουλος, «Καταφυγή–Αχειροποίητος», *Μακεδονικά* 4 (1956–1960), σ. 441–448, Σ. Πελεκανίδης, «Παρατηρήσεις τινές εις Συμεών Θεσσαλονίκης», *Μακεδονικά* 4 (1956–1960), σ. 410–415, Α. Ευγγόπουλος, «Αι τοιχογραφίαι των αγίων Τεσσαράκοντα εις την Αχειροποίητον Θεσσαλονίκης», *ΑΕ* 1957, σ. 6–30, Χ. Μπακιρτζής, «Ρωμαϊκός λουτρών και η Αχειροποίητος της Θεσσαλονίκης», *Αφιέρωμα στη Μνήμη Στυλιανού Πελεκανίδη*, Θεσσαλονίκη 1983, σ. 310–329, Ι. Φουντούλης, «Μαρτυρία του Συμεών περί των ναών της Θεσσαλονίκης», *Επιστημονική Επετηρίς Θεολογικής Σχολής ΑΠΘ* 21 (1976), σ. 136–146, Ε. Κουρκουτίδου-Νικολαΐδου & Χρ. Τσιούμη, «Αχειροποίητος Θεσσαλονίκης», *ΑΔ* 33 (1978), β' 2 Χρονικά, σ. 238–242, Ch. Bakirtzis, "Sur le donateur et la date des mosaïques d' Acheiropoietos à Thessalonique", *Atti del IX Congresso Internazionale di Archeologia Cristiana, Roma 1975, II*, Roma 1978, σ. 37–44, Θ. Παπαζώτος, «Ο μεγάλος ναός της Θεοτόκου στη Θεσσαλονίκη, Μια επανεξέταση των πηγών για την ιστορία της Αχειροποίητου», *Μακεδονικά* 22 (1982), σ. 112–131, W. E. Kleinbauer, "Remarks on the Building History of the Acheiropoietos Church at Thessaloniki", *Πρακτικά 1ου Διεθνούς Συνεδρίου Χριστιανικής Αρχαιολογίας*, Θεσσαλονίκη 1980, β', Θεσσαλονίκη 1984, σ. 241–257, Ε. Κουρκουτίδου-Νικολαΐδου, *Αχειροποίητος, ο μεγάλος ναός της Θεοτόκου*, Θεσσαλονίκη 1989, Φ. Ωραιόπουλος, «Μια άλλη άποψη για τη διαμόρφωση της παλαιοχριστιανικής κόγχης της Αχειροποίητου», *Η Θεσσαλονίκη* 3 (1992), σ. 11–32, Κ. Θ. Ράπτης, «Παρατηρήσεις επί ορισμένων δομικών στοιχείων της Αχειροποίητου», *ΑΕΜΘ* 13 (1999), σ. 219–237.

1. Κάτοψη ισογείου.

2. Γενική άποψη του ναού από ΝΑ.

Παρατηρήσεις σχετικά με την οικοδομική ιστορία της παλαιοχριστιανικής βασιλικής: διαχρονικές σεισμικές καταπονήσεις και αποκαταστάσεις του κτιρίου

Το μνημείο αποτελεί κατασκευή με μικρούς όγκους και μάζες τοιχοποιιών και μεγάλα ανοίγματα που την καθιστούν εύκαμπτη και επιτρέπουν ακόμη και μικρές σεισμικές δυνάμεις να την καταπονούν σημαντικά, ενώ ο αρχιτεκτονικός του τύπος παρουσιάζει εγγενή αδυναμία στη διεύθυνση β-Ν, καθώς τα κατακόρυφα στοιχεία του φορέα του, κίονες και τοιχοποιίες, δεν συνεργάζονται πλαισιακά μεταξύ τους για την παραλαβή των σεισμικών δυνάμεων. Όπως προκύπτει από τη μελέτη των τοιχοποιιών, η έντονη σεισμική δραστηριότητα της περιοχής, σε συνδυασμό με τις ως άνω αδυναμίες του φορέα, αρκετές φορές κατά τη διάρκεια της ιστορίας του οδήγησε σε οριακές οριζόντιες μετακινήσεις τους κίονες και τα ανώτερα τμήματα των τοιχοποιιών, με συνέπεια τμήματά τους να αστοχήσουν και να καταρρεύσουν.

Οι καταστροφές αυτές επέβαλαν στο μνημείο μια σειρά επισκευαστικών επεμβάσεων που χαρακτηρίζονται από τα υλικά και την τεχνογνωσία των ιστορικών περιόδων κατά τις οποίες εφαρμόστηκαν. Μελετώντας τους δομικούς αρμούς και τους διαφορετικούς τρόπους δόμησης, διακρίνονται τέσσερις οικοδομικές φάσεις μαζί με όψιμες επισκευαστικές επεμβάσεις τοπικού χαρακτήρα.²

Η Α' οικοδομική φάση του μνημείου ταυτίζεται με την ανέγερση της παλαιοχριστιανικής βασιλικής στο Β' μισό του 5ου αι. και εντοπίζεται σε όλο το ύψος της βόρειας τοιχοποιίας, στην ανατολική τοιχοποιία του βορείου κλίτους έως το επίπεδο του δαπέδου των υπερώων, στα κατώτερα τμήματα της δυτικής και νότιας τοιχοποιίας, στο κατώτερο τμήμα της κόγχης του ιερού βήματος και εκατέρωθεν του πολύλοβου παραθύρου της, στην ανατολική τοιχοποιία του κεντρικού κλίτους έως τη γένεση του τεταρτοσφαιρίου της κόγχης, στις τοξοστοιχίες του ισογείου, στο κατώτερο ήμισυ της τοξοστοιχίας του νοτίου υπερώου, σε μεγάλα τμήματα του νάρθηκα και σε τοιχοποιίες του νοτίου προπύλου και του κλιμακοστασίου της βασιλικής. Χαρακτηρίζεται από μεικτή δόμηση στις ευρείες επιφάνειες και αμιγή πλινθοδομή στις παραστάδες και τα τόξα των πολύλοβων ανοιγμάτων. Στη δόμησή της χρησιμοποιήθηκαν σχιστόλιθοι πράσινου χρώματος από τα λατομεία της Θεσσαλονίκης, πλίνθοι παλαιοχριστιανικών εργαστηρίων και δομικό ασβεστοκονίαμα με προσθήκη χονδρόκοκκων κεραμικών αδρανών.

Η Β' οικοδομική φάση, που χρονολογείται τους πρώιμους βυζαντινούς χρόνους, εντοπίζεται κυρίως στην κόγχη του ιερού βήματος και συγκεκριμένα στη διαμόρφωση των παραστάδων και των πεσσών του τριλόβου παραθύρου, στις γωνίες του κτιρίου στα επίπεδα των υπερώων, στην ανατολική τοιχοποιία του βορείου κλίτους και σε μεγάλο τμήμα του κλιμακοστασίου. Χαρακτηρίζεται κυρίως από αμιγή πλινθοδομή και κονίαμα ερυθρό με μεγάλη ποσότητα λεπτόκοκκων κεραμικών αδρανών.

Η Γ' οικοδομική φάση ταυτίζεται με μια αποκατάσταση της βασιλικής σε όψιμους βυζαντινούς ή μεταβυζαντινούς χρόνους και εντοπίζεται στο τεταρτοσφαίριο της κόγχης και στο ανώτερο τμήμα της ανατολικής τοιχοποιίας του κεντρικού κλίτους, στη δυτική τοιχοποιία του κεντρικού κλίτους στο επίπεδο των υπερώων, στο ανώτερο τμήμα της τοξοστοιχίας του νοτίου υπερώου, και σε μεγάλα τμήματα του νάρθηκα. Στις τοιχοποιίες της Γ' φάσης έχουν χρησιμοποιηθεί πράσινοι σχιστόλιθοι, πιθανόν προϊόντα σύγχρονων τμηματικών καταρρεύσεων του φορέα, μαρμάρινα σπόλια, πλίνθοι και τμήματα πλίνθων διαφόρων διαστάσεων και λευκό ασβεστοκονίαμα.

Ως Δ' οικοδομική φάση χαρακτηρίζονται οι ανακτίσεις μεγάλων τμημάτων του φορέα, που χρονολογούνται στις αρχές του 20ού αιώνα, οι οποίες εντοπίζονται στο σύνολο σχεδόν της νότιας και της ανατολικής τοιχοποιίας του νοτίου κλίτους, σε μια ζώνη τοιχοποιίας κάτω από τις στέγες του ναού και σε φραγμένα ανοίγματα της βόρειας τοιχοποιίας και του νάρθηκα.

Από τη μελέτη των επισκευαστικών φάσεων και τη διαφοροποίηση των κονιαμάτων και των τεχνικών δόμησης σε κάθε μια από αυτές, σε συνδυασμό με την καθ' ύψος διαστρωμάτωση των επισκευών σε ορισμένες τοιχοποιίες του μνημείου, προκύπτει ότι πέρα από μικρής κλίμακας φθορές ή καταστροφές με τη μορφή ρηγματώσεων που σε όλες τις φάσεις επισκευής του μνημείου αντιμετωπίστηκαν με τοπικές ανακτίσεις ή τοπική ανανέωση των κονιαμάτων δόμησης, ο ναός υπέστη από την ίδρυσή του και έως τον σεισμό του 1978 τουλάχιστον δύο μεγάλης κλίμακας σεισμικές δονήσεις, χρονολογούμενες, βάσει των δομικών χαρακτηριστικών των επισκευαστικών επεμβάσεων, στον 7ο αι. και στην ύστερη βυζαντινή ή πρώιμη μεταβυζαντινή περίοδο. Οι σεισμοί αυτοί προκάλεσαν καταρρεύσεις σημαντικών τμημάτων του φορέα, οι οποίες αντιμετωπίστηκαν διαχρονικά με διάφορους τρόπους.

Κατά την πρώτη μεγάλης κλίμακας σεισμική καταπόνηση του μνημείου κατέρρευσαν το τεταρτοσφαίριο της κόγχης του ιερού βήματος, το μεγάλο πεντάλοβο παράθυρο του ημικυλινδρικού της τμήματος, οι γωνίες του κτιρίου στο επίπεδο των υπερώων και το πυργοειδές κλιμακοστάσιο του παλαιοχριστιανικού συγκροτήματος. Οι σημαντικές φθορές του μνημείου αποκαταστάθηκαν με επεμβάσεις στερέωσης του εναπομειναντος τμήματος και αποκατάσταση των καταρρευσάντων τμημάτων του φορέα, κατά τρόπο ώστε η νέα κατασκευή να υπολείπεται σε ευαισθησία της προγενέστερης φάσης.

2 Κ. Θεοχαρίδου, «Φάσεις του ναού της Αχειροποιήτου», Δεύτερο Συμπόσιο Βυζαντινής και Μεταβυζαντινής Αρχαιολογίας, Τόμος περιλήψεων, Αθήνα 1982, σ. 31–32.

Για τον λόγο αυτό το πεντάλοβο, ιδιαίτερα ευαίσθητο στατικά, παράθυρο της κόγχης αντικαταστάθηκε με πλέον συμπαγή κατασκευή με πλινθόκτιστους πεσσούς.

Η δεύτερη καταγεγραμμένη στις τοιχοποιίες του κτιρίου μεγάλης κλίμακας καταστροφή, οφειλόμενη και αυτή σε ισχυρή σεισμική καταπόνηση, οδήγησε σε εκ νέου κατάρρευση του τεταρτοσφαιρίου της κόγχης, που ανακτίστηκε για δεύτερη φορά με νέα χαμηλότερη χάραξη, καθώς και στην κατάρρευση του δυτικού υπερώου και του ιδιαίτερα ευαίσθητου στατικά φωταγωγού της παλαιοχριστιανικής κατασκευής, που δεν αποκαταστάθηκαν εκ νέου. Την ίδια περίοδο φαίνεται ότι χρονολογούνται καταρρεύσεις και αποκαταστάσεις μικρότερων περιοχών, όπως ο βόρειος τοίχος του νάρθηκα και η νότια γωνία του κατώτερου τμήματος του ημικυλινδρικού τμήματος της κόγχης, στα οποία χρησιμοποιούνται μαρμάρινα μέλη του παλαιοχριστιανικού ναού, αμφικίονες και πεσσίσκοι τέμπλου, που προήλθαν πιθανώς από τη σύγχρονη καταστροφή του φωταγωγού και διαφόρων κατασκευών, όπως το φράγμα του πρεσβυτερίου.

Βάσει των παραπάνω συμπεραίνεται ότι η Αχειροποίητος, υποβοηθούμενη από τη διαχρονική μέριμνα των στερεωτικών επεμβάσεων του παρελθόντος, έδωσε νικηφόρα μάχη με τον χρόνο και τις ιστορικά καταγραφείσες φυσικές καταστροφές, φέροντας ωστόσο τα ιδιαίτερα σημαντικά για τη μελέτη της οικοδομικής ιστορίας του μνημείου σημάδια των επεμβάσεων, που σκοπό είχαν να δυναμώσουν τη στατική της επάρκεια.

Η τελευταία διαπιστωμένη στερέωση-αποκατάσταση του μνημείου στις αρχές του 20ού αι., που επικεντρώθηκε στην αποκατάσταση του νοτίου κλίτους, στην κατακόρυφωση των κιονοστοιχιών των υπερώων και στην αντικατάσταση των ξύλινων στεγών του ναού, δεν κατόρθωσε να άρει την αδυναμία του κτιρίου στη διεύθυνση Β-Ν, καθώς κατά τον σεισμό του 1978 τα εύκαμπτα ξύλινα δάπεδα και οι στέγες των υπερώων συγκράτησαν μεν, αλλά δεν απέτρεψαν τους κίονες και τις εξωτερικές τοιχοποιίες από αυτόνομη συμπεριφορά, η οποία εκτονώθηκε με ρηγματώσεις και αποκλίσεις τμημάτων του φορέα από την κατακόρυφο.

Η τεκμηρίωση των φάσεων και της διαχρονικής συμπεριφοράς του μνημείου στη σεισμική δραστηριότητα³ κατέδειξε τη συνθετότητα του προβλήματος της στατικής επάρκειας του ναού, η οποία επιδεινώθηκε από τον σεισμό του 1978 και οδήγησε στη σύνταξη της μελέτης στερέωσης του μνημείου από το Εργαστήριο Σιδηροπαγούς Σκυροδέματος του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης σε συνεργασία με την 9η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, στόχος της οποίας ήταν η ενίσχυση των δομικών στοιχείων και λειτουργιών που συνετέλεσαν στη διατήρηση του μνημείου στο πέρασμα των αιώνων. Για τον λόγο αυτό, και καθώς έγινε αντιληπτό ότι τα δάπεδα και οι στέγες του ναού με τη χαλαρή τους αντιστήριξη βοήθησαν στο να μην οδηγηθεί το κτίριο σε μια νέα κατάρρευση, η στατική μελέτη θεώρησε αναγκαίο τον μετασχηματισμό των ξύλινων αυτών φορέων σε διαφράγματα ελεγμένης αντοχής και δυσκαμψίας, τα οποία ενισχύουν τη συνεργασία των τοιχοποιιών, μειώνοντας την ευκαμψία του κτιρίου, χωρίς όμως να αλλάζουν τον τύπο του στατικού του συστήματος.⁴ Ως απαραίτητη υποδομή για την εφαρμογή των διαφραγμάτων κρίθηκε η αποκατάσταση της συνοχής των τοιχοποιιών με ανακτίσεις⁵ και ενέματα⁶ και η ενίσχυση των συμβολών των τοιχοποιιών στις γωνίες του κτιρίου, καθώς και των τοξοστοιχιών με τις εγκάρσιες εξωτερικές τοιχοποιίες με ραφές από ακύρια τιτανίου.

3 Κ. Θεοχαρίδου, «Αχειροποίητος: Προβλήματα στερέωσης και αποκατάστασης, κριτήρια και έκταση των επεμβάσεων», *Πρακτικά Διεθνούς Συμποσίου «Αναστηλώσεις βυζαντινών και μεταβυζαντινών μνημείων», Θεσσαλονίκη 11-13 Δεκεμβρίου 1985*, Θεσσαλονίκη 1986, σ. 61-70.

4 Γ. Πενέλης & Κ. Στυλιανίδης, *Διερεύνηση εναλλακτικών λύσεων για τη στερέωση του Ι. Ν. Αχειροποιήτου*, Θεσσαλονίκη 1996, Γ. Πενέλης & Κ. Στυλιανίδης, «Κατασκευαστική αναστήλωση Ι. Ν. Αχειροποιήτου Θεσσαλονίκης», *Κτίριο Α/1998*, σ. 33-39.

5 Μ. Καραβεζύρογλου, «Παραδοσιακά κονιάματα-ενέματα», *Πρακτικά Διεθνούς Συμποσίου «Αναστηλώσεις βυζαντινών και μεταβυζαντινών μνημείων», Θεσσαλονίκη 11-13 Δεκεμβρίου 1985*, Θεσσαλονίκη 1986, σ. 403-414. Μ. Καραβεζύρογλου, *Έκθεση για την επί τόπου έρευνα των κονιαμάτων επισκευής των τοιχοποιιών στην Αχειροποίητο*, Θεσσαλονίκη 1995, Μ. Karaveziroglou-Weber, C. Barboutis, B. Kranas & A. Zombou, "Experimental research on the compressive strength of masonry repairs in Acheiropoietus Church, Thessaloniki", *Journal of the Institution of Structural Engineers* 76 (1998), no 18, σ. 353-356.

6 Α. Μιλπάδου, «Η χρήση ενεμάτων ως μέθοδος επισκευής και ενίσχυσης λιθοδομών», *Αναστηλώσεις βυζαντινών και μεταβυζαντινών μνημείων, Πρακτικά του Διεθνούς Συμποσίου Θεσσαλονίκης, 11-13 Δεκεμβρίου 1985*, Θεσσαλονίκη 1986, σ. 415-424.

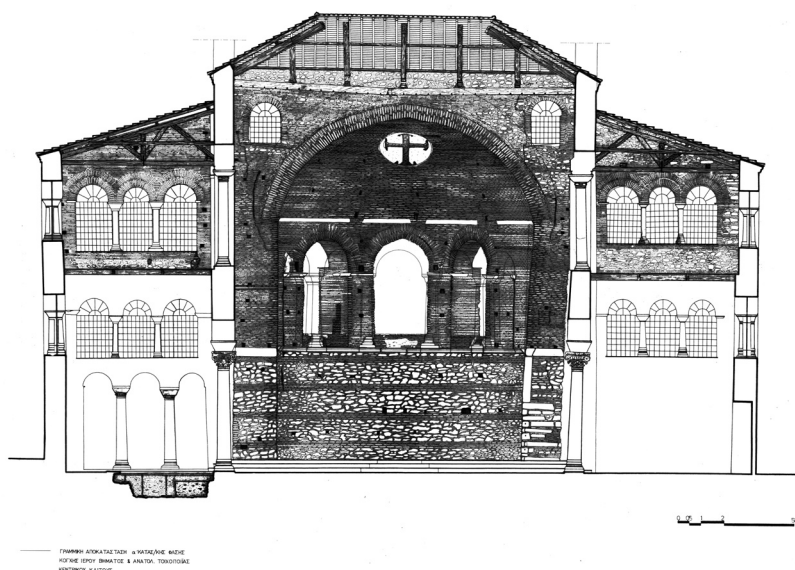

Παρατηρήσεις σχετικά με την αρχική αρχιτεκτονική διαμόρφωση της παλαιοχριστιανικής βασιλικής

Η καθαίρεση των επιχρισμάτων και η σχεδιαστική τεκμηρίωση όλων των περιοχών του μνημείου, που αποτέλεσε αναγκαία συνθήκη της εφαρμογής της μελέτης στερέωσης,⁷ έφεραν στο φως νέα στοιχεία σχετικά με την αρχιτεκτονική της παλαιοχριστιανικής βασιλικής και τις μεταγενέστερες μετασκευές του κτιρίου.

Αναφορικά με την Α' οικοδομική φάση του μνημείου, τα πλέον ενδιαφέροντα στοιχεία συγκεντρώνονται στην τοιχοποιία της κόγχης του ιερού βήματος, στην ανατολική τοιχοποιία του κεντρικού κλίτους και στην τοξοστοιχία του νοτίου υπερώου της βασιλικής.

Η τοιχοποιία του ημικυλινδρικού τμήματος της κόγχης (εικ. 3) χαρακτηρίζεται από την ανάπτυξη μεγάλου τρίλοβου παραθύρου με ενδιάμεσους κτιστούς πεσσούς, εκατέρωθεν του οποίου και σε απόσταση 2,50 μ. από τις γωνίες της κόγχης, εντοπίστηκαν διαμπερείς δομικοί αρμοί (εικ. 4). Η δόμηση της τοιχοποιίας διαφέρει στις δύο πλευρές των αρμών, καθώς στα ακραία τμήματα της τοιχοποιίας εντοπίζεται αμιγής πλινθοδομή της Α' φάσης, ενώ στο μεταξύ των αρμών τμήμα της τοιχοποιίας, στις παραστάδες και στους ενδιάμεσους κτιστούς πεσσούς του τρίλοβου παραθύρου, αμιγής πλινθοδομή με δομικά υλικά που χαρακτηρίζουν τη Β' φάση του ναού. Στην τοιχοποιία των ενδιάμεσων κτιστών πεσσών του τρίλοβου παραθύρου και των τοιχίων για την υπερύψωση της ποδιάς τους βρέθηκαν εντοιχισμένες τέσσερις βάσεις μεγάλων μαρμάρινων αμφικιώνων (εικ. 5). Τα στοιχεία αυτά μαζί με τους διαμπερείς δομικούς αρμούς επιβεβαιώνουν την αρχική πεντάλοβη διαμόρφωση του παραθύρου της κόγχης της Αχειροποιήτου και τη μετατροπή του σε τρίλοβο με κτιστούς πεσσούς μετά την καταστροφή του (εικ. 3).

3. Τομή κατά πλάτος με προβολή της ανατολικής τοιχοποιίας και της κόγχης του ιερού βήματος (σημειώνεται η σχεδιαστική αποκατάσταση του πεντάλοβου παραθύρου και του τεταρτοσφαιρίου της Α' φάσης της κόγχης).

7 Για την εφαρμογή της μελέτης στερέωσης του μνημείου βλ. Α. Ζόμπου-Ασημή, «Εργασίες στερέωσης-αποκατάστασης Ιερού Ναού της Παναγίας Αχειροποιήτου. Σκέψεις και συμπεράσματα μετά την ολοκλήρωση των επεμβάσεων τοπικού χαρακτήρα», *Μνημείο και Περιβάλλον*, 7 (2001), σ. 209–222, Α. Ζόμπου-Ασημή & Κ. Θ. Ράπτης, «Αχειροποίητος Θεσσαλονίκης: εμπειρίες, σκέψεις και συμπεράσματα μετά την στερέωση-αποκατάσταση της παλαιοχριστιανικής βασιλικής», *Πρακτικά του 1ου Συνεδρίου της Εταιρείας για την Έρευνα και την Προώθηση της Επιστημονικής Αναστήλωσης Μνημείων (ΕΤΕΠΑΜ)*, Θεσσαλονίκη 14–17 Ιουνίου 2006, Ψηφιακός δίσκος δεδομένων, Θεσσαλονίκη 2006. Α. Ζόμπου-Ασημή & Κ. Θ. Ράπτης, «Αχειροποίητος Θεσσαλονίκης: το έργο αποκατάστασης της παλαιοχριστιανικής βασιλικής», *Τεχνογράφημα 314 (Αύγουστος 2006)*, σ. 12–13.

4. Δομικός αρμός μεταξύ της παραστάδας του βόρειου λοβού του πεντάλοβου παραθύρου της Α' φάσης της κόγχης του ιερού βήματος και της τοιχοποιίας του τρίλοβου παραθύρου της Β' φάσης.

5. Μία εκ των μαρμάρινων βάσεων των αμφικιώνων του πεντάλοβου παραθύρου της Α' φάσης της κόγχης του ιερού βήματος, εντοιχισμένη *in situ* σε πεσσό του τρίλοβου παραθύρου της Β' φάσης.

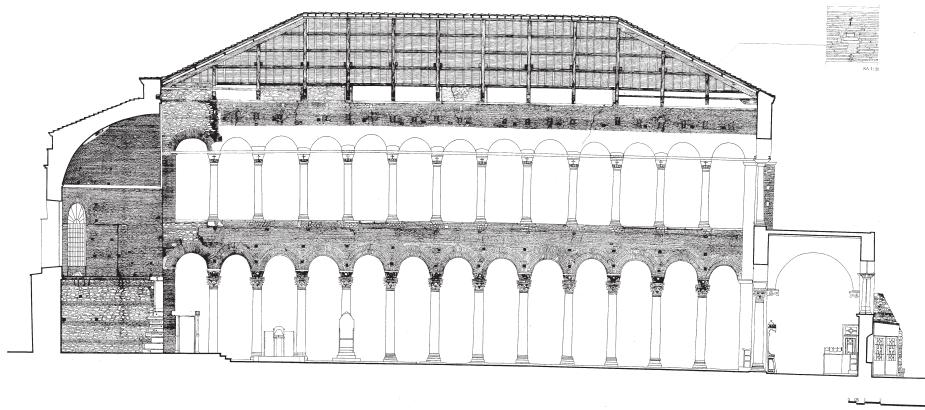
6. Τμήμα του δομικού αρμού μεταξύ των τοιχοποιιών του τεταρτοσφαιρίου της Α' και της Γ' οικοδομικής φάσης της κόγχης του ιερού βήματος.

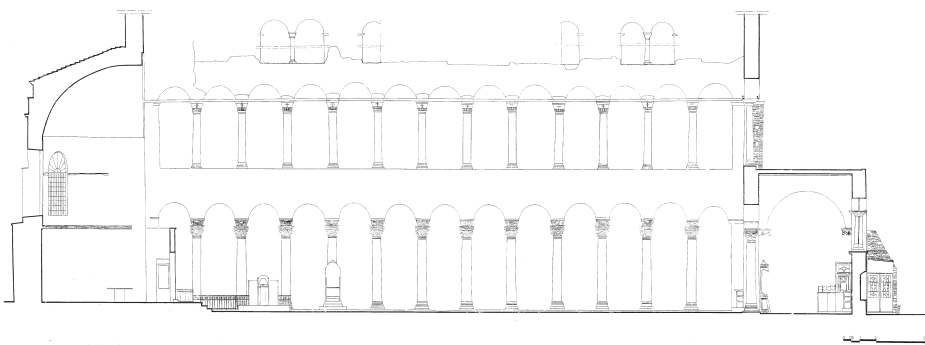
7. Μαρμάρινη βάση αμφικίονα από το δυτικό δίλοβο παράθυρο της νότιας τοιχοποιίας του φωταγωγού της Αχειροποιήτου εντοιχισμένη *in situ* στο ανώτερο τμήμα της τοξοστοιχίας του νότιου υπερώου.

Στο κατώτερο σημείο του βόρειου τμήματος του μετώπου του τεταρτοσφαιρίου της κόγχης, που στην υπάρχουσα μορφή του ανήκει στη Γ' οικοδομική φάση του μνημείου, εντοπίστηκε δομικός αρμός χάραξης τόξου που ξεκινά από το ύψος του κτιστού πλίνθινου κοσμητή (εικ. 6). Ο δομικός αυτός αρμός, ύψους 2,20 μ. περίπου, ορίζει χάραξη παλαιότερου τόξου. Με έρευνα σε βάθος εντοπίστηκε κλίση και σε οριζόντια χάραξη, στοιχείο που οδηγεί στη διαπίστωση της ύπαρξης ενός παλαιότερου ευρύτερου τεταρτοσφαιρίου, τμήμα της τοιχοποιίας του μετώπου του οποίου διατηρείται βορείως του αρμού. Παρόμοιος αρμός που διατηρείται σε μικρότερο ύψος εντοπίστηκε και στο κατώτερο τμήμα του νοτίου τμήματος του μετώπου του τεταρτοσφαιρίου της κόγχης. Η τοιχοποιία εξωτερικά των δύο αρμών ανήκει στην Α' φάση του ναού, ενώ στο μεταξύ των αρμών και του τόξου του υπάρχοντος τεταρτοσφαιρίου διάστημα παρατηρείται αμελέστηρη πλινθοδομή με πλίνθους διαφόρων μεγεθών και δομικό κονίαμα της Γ' φάσης. Τα ως άνω στοιχεία οδήγησαν στη σχεδιαστική αποκατάσταση του παλαιότερου αυτού τεταρτοσφαιρίου (εικ. 3). Πρόκειται για μια ευρύτερη του υπάρχοντος κατασκευή, με χορδή μήκους 11.30μ. και ύψος 5.20μ. περίπου, που, βάσει του τρόπου δόμησης των τοιχοποιιών του μετώπου της, πρέπει να χρονολογηθεί στην Α' οικοδομική φάση του μνημείου.

Η καθαίρεση των επιχρισμάτων από την τοξοστοιχία του νοτίου υπερώου έφερε στο φως στοιχεία σχετικά με τη διαμόρφωση του φωταγωγού του κεντρικού κλίτους. Η τοιχοποιία της τοξοστοιχίας του νοτίου υπερώου (εικ. 8), με εξαίρεση την περιοχή του

8. Κεντρικό κλίτος. Τομή κατά μήκος με προβολή της νότιας κιονοστοιχίας-τοξοστοιχίας.

9. Κεντρικό κλίτος. Τομή κατά μήκος με προβολή της νότιας κιονοστοιχίας-τοξοστοιχίας. Αποκατάσταση της νότιας πλευράς του φωταγωγού του κεντρικού κλίτους.

πρώτου από ανατολικά τόξου, που ανακατασκευάστηκε πλήρως κατά τις εργασίες κατακόρυφωσης των κιόνων στις αρχές του 20ού αι., χαρακτηρίζεται στο σύνολό της από αμιγή πλινθοδομή, δομημένη με υλικά χαρακτηριστικά για την Α' φάση του μνημείου στο κατώτερο τμήμα της πάνω από τα τόξα και με υλικά της Γ' φάσης στην ανώτερη ζώνη της κάτω από τον ξύλινο ποταμό της στέγης του κεντρικού κλίτους. Σε απόσταση 5,70 μ. από την δυτική της απόληξη και σε ύψος 15,30 μ. από το δάπεδο του ναού εντοπίστηκε εντοιχισμένη *in situ* μαρμάρινη βάση αμφικίονα (εικ. 7). Προσεκτική μελέτη της τοιχοποιίας έφερε στο φως κάθετους και οριζόντιους δομικούς αρμούς που οριοθετούν την ποδιά και τις παραστάδες δίλοβων ή πολύλοβων παραθύρων, και οι οποίοι μπορούν να αποκαταστήσουν μερικώς τον φωταγωγό στη νότια πλευρά του κεντρικού κλίτους (εικ. 9). Ένα μέτρο κάτω από τον ξύλινο ποταμό της στέγης και σε ολόκληρο το μήκος της ίδιας τοξοστοιχίας αποκαλύφθηκαν, κλεισμένες με πέτρες και πλίνθους χωρίς συνδετικό κονίαμα, δοκοθήκες, στις οποίες πακτώνονταν πιθανώς οι αμείβοντες της στέγης του νοτίου υπερώου πριν την ανακατασκευή της στις αρχές του 20ού αι.

Οι εργασίες στον νάρθηκα του ναού και η παράλληλη έρευνα των τοιχοποιιών του έδωσαν ορισμένα ενδιαφέροντα στοιχεία των όψιμων κυρίως φάσεων του μνημείου και έφεραν στο φως τμήματα από τον μαρμάρινο εξοπλισμό της Α' φάσης. Η καθαίρεση των επιχρισμάτων της εσωτερικής παρειάς της βόρειας τοιχοποιίας του νάρθηκα αποκάλυψε φάση επισκευής της τοιχοποιίας σε όψιμη περίοδο, κατά την οποία το μεγαλύτερο μέρος της ανακτίστηκε με δόμηση από αραιές ζώνες τριών σειρών πλίνθων σε δεύτερη κυρίως χρήση και ευρύτερων ζωνών με ημικατεργασμένους πρασινόλιθους και χώμα ως συνδετικό υλικό. Στην τοιχοποιία αυτή εντοπίστηκαν εντοιχισμένα σε τυχαίες θέσεις ως οικοδομικό υλικό σε δεύτερη χρήση, τμήματα παλαιοχριστιανικών μαρμάρινων αρχιτεκτονικών γλυπτών, μεταξύ των οποίων τμήματα ενός μαρμάρινου άμβωνα. Ωστόσο, στην ανατολική γωνία της ίδιας τοιχοποιίας εμφανίσθηκε τμήμα από τόξο τρίλοβου παράθυρου της Α' φάσης που σε μεταγενέστερη επισκευή του ναού αντικαταστάθηκε από δύο μονόλοβα.

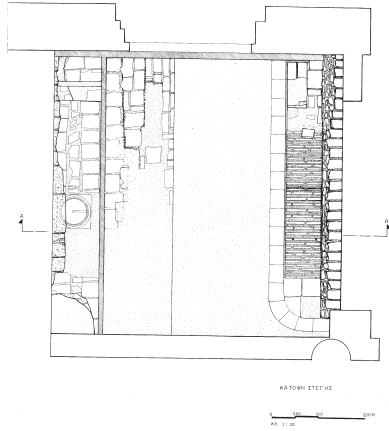
Κατά τη διάρκεια των εργασιών στερέωσης εντοπίστηκαν ενδιαφέροντα στοιχεία και για τις οικοδομικές φάσεις των προσκτισμάτων του ναού.

Στο μέσον της νότιας όψης του ναού σώζεται το μνημειακό πρόπυλό του (εικ. 1), στραμμένο προς τη σημαντικότερη οδική αρτηρία της αρχαίας πόλης τη **Via Regia** της ρωμαϊκής εποχής, τη «Λεωφόρο» των Βυζαντινών, που περνούσε κοντά στον ναό, κάτω από τη σημερινή Εγνατία οδό. Το πρόπυλο είναι σε κάτοψη σχεδόν ορθογώνιο και διαμορφώνεται από τέσσερα ζεύγη μαρμάρινων παραστάδων που παρατίθενται κατά μήκος και το χωρίζουν σε τρία τμήματα που καλύπτονται από ενιαία ημικυλινδρική καμάρα, η οποία στη σημερινή της μορφή, μετά τις εργασίες αποκατάστασης των αρχών του προηγούμενου αιώνα, στεγάζεται με δίριχτη στέγη. Στην άνω απόληξη της δυτικής τοιχοποιίας του προπύλου εμφανίσθηκε, σε ύψος 5,50 μ. από το σημερινό μαρμάρινο δάπεδο του, η άνω επιφάνεια της τοιχοποιίας, πλάτους 1 μ., δομημένη με πλίνθους παλαιοχριστιανικών χρόνων που χαρακτηρίζονται από τακτική δόμηση. Στο βόρειο άκρο της δημιουργείται πλίνθινος, τετράγωνος σε κάτοψη, πεσσός, πλάτους 1 μ. και σωζόμενου ύψους 0,50 μ. Στη συνέχεια, και σε απόσταση 2 μ. από τον πεσσό, επάνω στην ίδια τοιχοποιία αποκαλύφθηκε **in situ μαρμάρινη ιωνική βάση κίονα (εικ. 10–12). Σε απόσταση 1,40 μ. από τη νότια απόληξη της μαρμάρινης βάσης, δηλαδή στο νότιο άκρο της άνω επιφάνειας της ίδιας τοιχοποιίας και κάτω από το νεωτερικό αέτωμα, εμφανίσθηκε τμήμα έτερου πεσσού, ο οποίος έχει δεχθεί νεότερες επεμβάσεις. Το ΒΑ άκρο του οριοθετείται από σπασμένη γωνία μαρμάρινης βάσης όμοια με την προαναφερθείσα.**

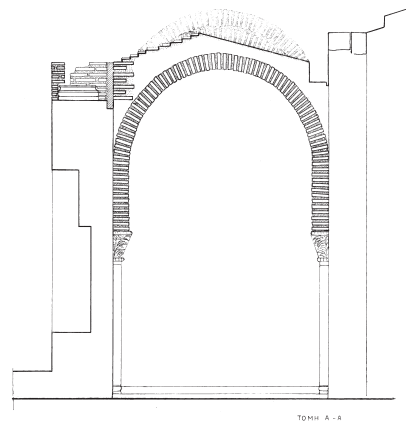
Αν και τα στοιχεία αυτά δεν επαρκούν για την αποκατάσταση της διαμόρφωσης της ανωδομής του νότιου προπύλου της βασιλικής κατά τους παλαιοχριστιανικούς χρόνους, υποδεικνύουν ωστόσο παλαιότερη, διτονική, μνημειακή διαμόρφωσή του.

Παρά την πληθώρα και την πολυπλοκότητα των επισκευαστικών επεμβάσεων που εφαρμόστηκαν σε διάφορες φάσεις της οικοδομικής ιστορίας της Αχειροποιήτου, από νωρίς παρατηρήθηκε εγκατάλειψη των βορείων προσκτισμάτων της, συμπεριλαμβανομένου και του κλιμακοστασίου που εξυπηρετούσε την άνοδο στα υπερώα.

Κατά μήκος της βόρειας πλευράς της παλαιοχριστιανικής βασιλικής αναπτυσσόταν στοά, η οποία προσαρτήθηκε στον ναό κατά τη Β' οικοδομική φάση του. Ανασκαφική έρευνα στον χώρο βορείως του μνημείου, με σκοπό τη δημιουργία αποστραγγιστικής τάφρου στη βόρεια τοιχοποιία του μνημείου, έφερε στο φως σε επίπεδο θεμελίωσης τον βόρειο και ανατολικό τοίχο της στοάς, με αποτέλεσμα να συμπληρώνεται η κάτοψη του προσκτίσματος. Η στοά, συνολικού μήκους 36 μ. και πλάτους 2,20 μ. περίπου, επικοινωνούσε στη νότια πλευρά της με το βόρειο κλίτος μέσω τοξωτών θυραίων ανοιγμάτων, ενώ στη δυτική γειτνίαζε με το κλιμακοστάσιο του ναού (εικ. 1). Μεταξύ της δυτικής εισόδου της στοάς, που σηματοδοτείται από μαρμάρινο κατώφλι που εντοπίστηκε **in situ, και του κλιμακοστασίου μεσολαβούσε μικρότερος χώρος, συνολικού μήκους 4,80 μ. και πλάτους 2,20 μ.** Η διαμόρφωση της ανωδομής της διώροφης, πιθανώς, στοάς μαρτυρείται από ίχνη που έχει αφήσει στη βόρεια εξωτερική τοιχοποιία του μνημείου. Στην εξωτερική πλευρά της βόρειας τοιχοποιίας του ναού η μεικτή δόμηση της Α' φάσης διακόπτεται σε δύο ζώνες από μεταγενέστερες επισκευαστικές επεμβάσεις, που οφείλονται η μεν πρώτη στην καταστροφή της θολωτής πιθανότατα οροφής του ισογείου της βόρειας στοάς, η δε δεύτερη στην ανάκτηση κενών που προήλθαν από την πάκτωση και την αφαίρεση του ξύλινου σκελετού της μονοκλινούς στέγης ενός δεύτερου ορόφου.

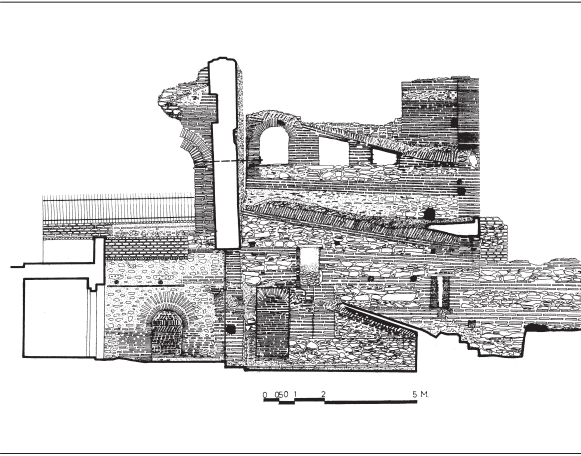
10. Νότιο πρόπυλο. Κάτοψη της κάλυψης μετά την αφαίρεση της νεωτερικής στέγης.

11. Νότιο πρόπυλο. Τομή κατά πλάτος.

12. Μαρμάρινη βάση κίονα εντοιχισμένη *in situ* στο ανώτερο τμήμα της δυτικής τοιχοποιίας του νότιου προπύλου.

13. Κλιμακοστάσιο. Τομή κατά μήκος με προβολή της βόρειας τοιχοποιίας του.

Είναι άγνωστο το πότε συντελέστηκε η καταστροφή και η οριστική κατάργηση της λειτουργίας του κλιμακοστασίου, το οποίο διατηρείται σε ερειπιώδη κατάσταση στη βορειοδυτική γωνία του κτιρίου. Στη σημερινή του μορφή το κλιμακοστάσιο της βασιλικής αποτελεί ένα τμηματικά σωζόμενο διώροφο κτίσμα, πυργοειδούς μορφής, που ανήκει κατασκευαστικά στη Β' φάση της Αχειροποιήτου (εικ. 13). Το κλιμακοστάσιο αναπτυσσόταν παράλληλα με τον βόρειο τοίχο του νάρθηκα, είχε είσοδο από τα ανατολικά μέσω της προαναφερθείσας βόρειας στοάς και έδινε πρόσβαση προς και από τα υπερώα μέσω στενών θολοσκεπών κεκλιμένων επιπέδων. Στις τοιχοποιίες, ωστόσο, του υπάρχοντος κλιμακοστασίου παρατηρούνται δομικοί αρμοί και διαφοροποιήσεις στα υλικά και τον τρόπο δόμησης, βάσει των οποίων εντοπίζονται τμήματα του κλιμακοστασίου της Α' φάσης της βασιλικής, τα οποία ενσωματώθηκαν μετά την κατάρρευσή του στο κτίσμα που το αντικατέστησε. Το αρχικό κλιμακοστάσιο βρισκόταν στην ίδια θέση με το υπάρχον, καταλάμβανε όμως μικρότερη έκταση. Το μήκος του ήταν ίσο με το εύρος του νάρθηκα και η είσοδός του γινόταν από τα δυτικά μέσω μιας δυτικής στοάς ή εξωνάρθηκα, ίχνη του οποίου εντοπίστηκαν στον χώρο δυτικά του ναού. Το περιορισμένο μήκος του και η ύπαρξη φωτιστικών ανοιγμάτων στα εναπομείναντα τμήματα του κλιμακοστασίου της Α' φάσης καθιστούν αδύνατη την ύπαρξη κτιστής κλίμακας ή κεκλιμένων επιπέδων στο εσωτερικό του και οδηγούν μάλλον στην αποδοχή της υπόθεσης ότι η πρόσβαση στα υπερώα του ναού γινόταν μέσω ξύλινης κλίμακας.

Σκέψεις σχετικά με την αποκατάσταση της παλαιοχριστιανικής βασιλικής

Μετά την ολοκλήρωση των εργασιών στερέωσης προέκυψε το ζήτημα της αποκατάστασης και τελικής παρουσίασης τόσο των εξωτερικών όψεων όσο και των εσωτερικών τοιχοποιιών του μνημείου. Γενική αρχή αποκατάστασης υπήρξε εκείνη της ελάχιστης δυνατής επέμβασης στο μνημείο, προκειμένου να διατηρηθούν όλες οι ιστορικές του φάσεις και κατά το δυνατόν να αναβαθμισθούν οι αισθητικές του αξίες.⁸

Η καθαρή αρχιτεκτονική μορφή του μνημείου, η επιβλητική πνευματικότητα που αποπνέει το εσωτερικό του και η απλότητα του γλυπτού και ψηφιδωτού διακόσμου οδήγησαν στην αναζήτηση μίας διακριτικής αποκατάστασης, η οποία δεν θα στερεί από τον σύγχρονο μελετητή τη δυνατότητα περαιτέρω διερεύνησης της οικοδομικής ιστορίας του μνημείου.

Κρίνοντας ότι για καθαρά επιστημονικούς λόγους ήταν σκόπιμο ορισμένες τοιχοποιίες, με κυριότερη εκείνη της κόγχης του ιερού βήματος, να μείνουν ανεπίχριστες, αλλά αναγνωρίζοντας ότι οι εμφανείς τοιχοποιίες θα μπορούσαν να αποσπάσουν την προσοχή του επισκέπτη από τον μαρμάρινο και ψηφιδωτό διάκοσμο, επιχειρήθηκε ορισμένα σημεία της βασιλικής να μείνουν μεν ανεπίχριστα, να διατηρηθεί δε η άτονη χρωματική ομοιομορφία που τους δίνουν τα υπολείμματα του απομακρυνθέντος επιχρίσματος (εικ. 14–15).

Ιδιαίτερη μέριμνα δόθηκε στην ανατολική τοιχοποιία και την κόγχη του ιερού βήματος, στις οποίες τα στοιχεία που προέκυψαν σχετικά με την οικοδομική ιστορία του μνημείου εντοπίζονται με ιδιαίτερη πυκνότητα και είναι ενδεικτικά για τη διαστρωμάτωση των κατασκευαστικών και επισκευαστικών του φάσεων. Για τον λόγο αυτό επιλέχθηκε στην ανατολική πλευρά να επιχρισθεί εκ νέου η ανατολική τοιχοποιία του κεντρικού κλίτους με εξαίρεση τη βάση του νοτίου τμήματος του μετώπου του ημικυλίνδρου της κόγχης, δηλαδή την επισκευή με τα παλαιοχριστιανικά μαρμάρινα μέλη, ενώ αποφασίστηκε να παραμείνουν ευδιάκριτα τα ίχνη του παλαιότερου τεταρτοσφαιρίου με διατήρηση του βάθους του διαχωριστικού αρμού στα νέα επιχρίσματα. Ανεπίχριστη αποφασίστηκε να διατηρηθεί στο σύνολό της η κόγχη του ιερού βήματος διατηρώντας τοπικά τμήματα παλαιότερων επιχρισμάτων που αποκαλύφθηκαν με ίχνη νεωτερικής τοιχογράφησης. Με τον τρόπο αυτό διακρίνονται ευκρινώς τα ίχνη του πεντάλοβου παραθύρου της πρώτης φάσης, τα οποία μέχρι σήμερα δεν ήταν ορατά από το εσωτερικό του ναού. Στο σύνολο της κόγχης επιχρίσθηκαν τοπικά μόνο οι νεότερες τοιχοποιίες που αποτελούν τις ποδιές του τρίλοβου παραθύρου, με στόχο την προβολή των μαρμάρινων βάσεων των αμφικιόνων που εντοπίστηκαν εντοιχισμένες στο εσωτερικό τους (εικ. 14–15).

Παρόμοια λύση δόθηκε στην περίπτωση των λιγυστών καταλοίπων του φωταγωγού που εντοπίστηκαν στην τοιχοποιία της τοξοστοιχίας του νοτίου υπερώου. Η τοιχοποιία επιχρίστηκε εκ νέου και η βάση του μαρμάρινου αμφικίονα, μετά από κατάλληλη διαμόρφωση της νεότερης τοιχοποιίας γύρω από αυτή, έμεινε εμφανής και ορατή από το κεντρικό κλίτος του ναού (εικ. 16). Οι θέσεις πάκτωσης των ξύλων των ζευκτών της παλαιότερης στέγης του νοτίου υπερώου που είχαν εντοπιστεί στην ίδια περιοχή, αφού ανακτίσθηκαν σε μικρό βάθος από το πρόσωπο της τοιχοποιίας, επιχρίσθηκαν επίσης με εκβάθυνση, ούτως ώστε να γίνεται αντιληπτή η θέση τους.

Στην περίπτωση του τρίλοβου παραθύρου της βόρειας τοιχοποιίας του νάρθηκα παρέμεινε ανεπίχριστο μόνο το ίχνος του παλαιότερου ανοίγματος, δίνοντας πληροφορίες για την προγενέστερη διαμόρφωση της περιοχής, ενώ το σύνολο της βόρειας τοιχοποιίας του νάρθηκα επιχρίστηκε εκ νέου.

Τέλος, χωρίς επιχρίσματα επιλέχθηκε να παραμείνουν, οι τοιχοποιίες των υπερών, η ανατολική τοιχοποιία του βορείου κλίτους, όπου και το τρίβηλο άνοιγμα προς το βορειανατολικό βυζαντινό παρεκκλήσι, καθώς και οι δυτικές τοιχοποιίες των πλευρικών κλιτών, έτσι ώστε να ενισχυθεί η αυθεντικότητα του μνημείου και να εξισορροπηθεί παράλληλα η αναλογία και η κατανομή ανεπίχριστων και επιχρισμένων όψεων στο εσωτερικό του.

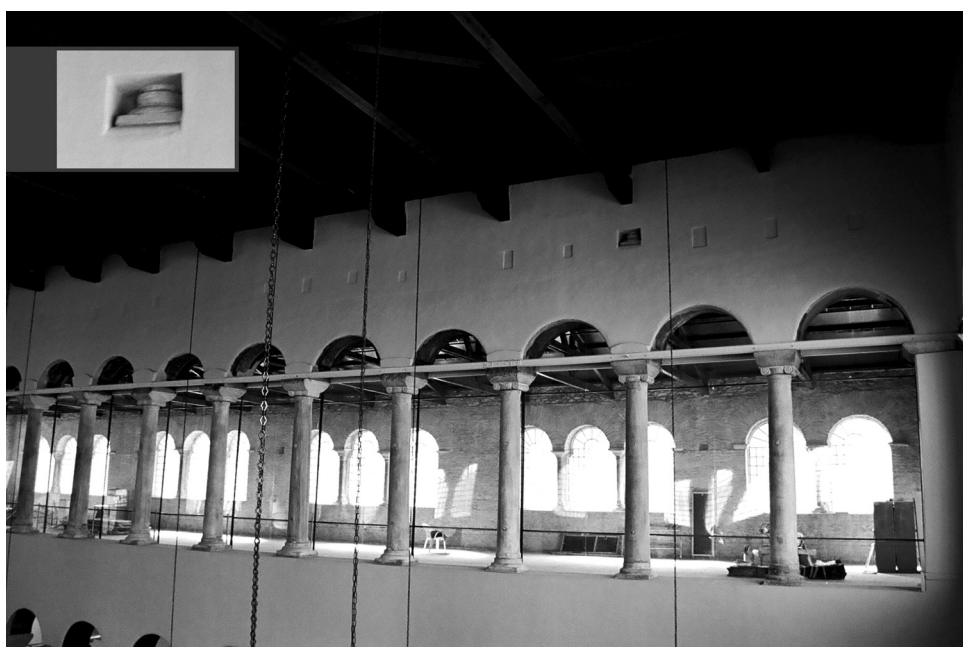
Για την προβολή της αυθεντικότητας και της πνευματικής αύρας του εσωτερικού της παλαιοχριστιανικής βασιλικής, έγινε προσπάθεια ενίσχυσης του περιορισμένου έως σήμερα φυσικού φωτισμού στο εσωτερικό της και ιδιαίτερα στον χώρο της κόγχης του

8 **A. Ζόμπου-Ασημή & Χρ. Χατζηαντωνίου**, *Μελέτη Αποκατάστασης Ιερού Ναού Παναγίας Αχειροποιήτου* (Αρχείο 9ης Εφορείας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων), Θεσσαλονίκη 1995.

14. Άποψη του εσωτερικού της βασιλικής μετά τις εργασίες στερέωσης-αποκατάστασης.

15. Άποψη του εσωτερικού της βασιλικής μετά τις εργασίες στερέωσης-αποκατάστασης.

16. Άποψη της τοξοστοιχίας του νοτίου υπερώου μετά τις εργασίες στερέωσης-αποκατάστασης. Διακρίνεται η μαρμάρινη βάση του αμφικίονα του δυτικού δίλοβου παραθύρου της νότιας τοιχοποιίας του φωταγωγού του κεντρικού κλίτους.

ιερού βήματος, όπου, τόσο λόγω του αρχιτεκτονικού τύπου του μνημείου όσο και λόγω των επιλογών της σύγχρονης αποκατάστασής του, επικεντρώνεται το βλέμμα του επισκέπτη ή του πιστού. Ο ως άνω στόχος επιτεύχθηκε μερικώς με την αντικατάσταση όλων των υαλοστασίων των παραθύρων του μνημείου με νέα κρύσταλλα ιδιαίτερης δομής και απόχρωσης. Τα νέα κρύσταλλα δεν επιτρέπουν την εισροή του φωτός στο εσωτερικό του ναού με τη μορφή δεσμίδων, αλλά διαθλούν το περιορισμένο, λόγω του δομημένου περιβάλλοντα χώρου, φως κατά τρόπο ώστε να ελαττώνονται οι σκληρές φωτοσκιάσεις και να αναδεικνύονται ισομερώς οι διάφορες εσωτερικές όψεις του μνημείου.

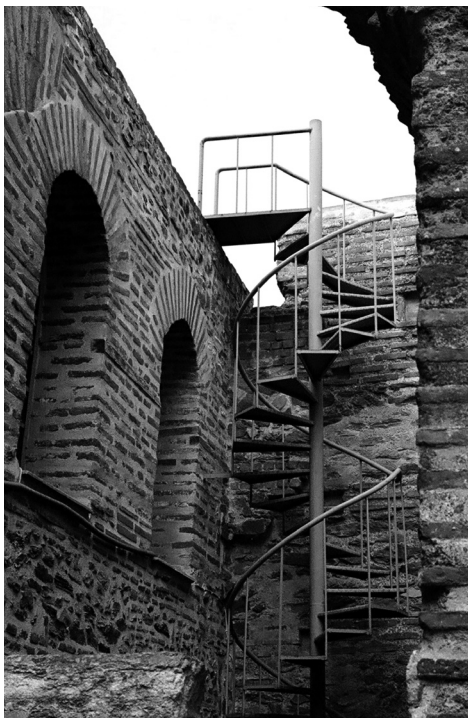
Είναι γεγονός ότι το σύνολο των εσωτερικών τοιχοποιιών των χριστιανικών ναών από τα παλαιοχριστιανικά χρόνια ήταν επιχρισμένο. Η παρουσίαση, ωστόσο, χωρίς επιχρίσματα ορισμένων, προσεκτικά επιλεγμένων, εσωτερικών όψεων του μνημείου επιτρέπει την ανίχνευση της πορείας των διαδοχικών παραμορφώσεων της παλαιοχριστιανικής βασιλικής, ενώ ταυτόχρονα, καθώς προβάλλονται άγνωστοι έως σήμερα δομικοί αρμοί της Α' φάσης και στοιχεία των ιστορικών επισκευαστικών επεμβάσεων, γίνονται αντιληπτές οι αρχικές αναλογίες του μνημείου και κατανοητή η οικοδομική του ιστορία.

Αναφορικά με τα προσκτίσματα της βασιλικής επιλέχτηκε η αποκατάσταση της λειτουργίας τους με τρόπο ώστε να διατηρούνται εμφανή όλα τα ίχνη που αφορούν τις αρχιτεκτονικές τους ιδιαιτερότητες και τις ποικίλες οικοδομικές τους φάσεις.

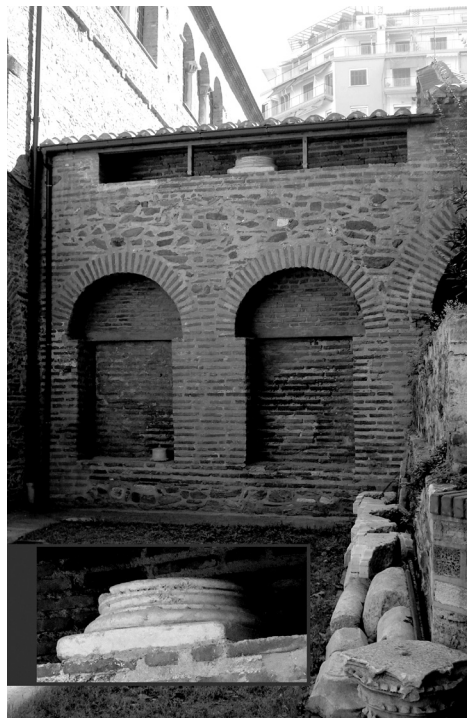
Όσον αφορά το κλιμακοστάσιο της βασιλικής, αν και τα στοιχεία που εντοπίστηκαν ήταν αρκετά για την αποκατάστασή του με ανακτίσεις των κεκλιμένων θολωτών διαδρόμων της βυζαντινής Β' φάσης, θεωρήθηκε ότι ανάλογη επέμβαση θα ήταν εις βάρος των αρχιτεκτονικών καταλοίπων του μικρότερου παλαιοχριστιανικού προσκτίσματος. Έτσι για την αποκατάσταση της λειτουργίας του κατασκευάστηκε μεταλλική κοχλιωτή, ελαφριάς μορφής, σκάλα, που τοποθετήθηκε στον κενό χώρο στο νοτιοδυτικό τμήμα των ερειπίων. Η σκάλα αυτή αποκαθιστά την αρχική λειτουργία του προσκτίσματος για την πρόσβαση από και προς τα υπερώα (εικ. 17), χωρίς να παρεμβαίνει ωστόσο στην ανάγνωση όλων των στοιχείων των διαφόρων φάσεών του, που συντηρήθηκαν και διατηρήθηκαν εμφανή τόσο στις εξωτερικές όσο και στις εσωτερικές τοιχοποιίες του, αφήνοντας στο κτίριο την ερειπιώδη γοητεία με την οποία μας παραδόθηκε κατά το πέρασμα από τη μεταβυζαντινή στη νεότερη ιστορία του.

Παράλληλα, για την καλύτερη κατανόηση της σχέσης του κλιμακοστασίου με τη βόρεια, κατεστραμμένη σήμερα, στοά, ερευνήθηκαν τα θεμέλια των περιμετρικών της

17. Μερική άποψη του κλιμακοστασίου μετά τις εργασίες αποκατάστασης.

18. Άποψη της δυτικής τοιχοποιίας του νότιου προπύλου μετά τις εργασίες στερέωσης-αποκατάστασης.

τοιχών, τα κατάλοιπα των οποίων ανακτίσθηκαν τοπικά έως το επίπεδο του δαπέδου της. Με τον τρόπο αυτό γίνεται κατανοητή η διαμόρφωσή της και αποκαθίσταται νοητά η σύνδεση του κλιμακοστασίου της Β' φάσης με το βόρειο κλίτος της βασιλικής, καθώς από την κατάρρευση της βόρειας στοάς και μέχρι σήμερα το κλιμακοστάσιο αντιμετωπιζόταν ως ανεξάρτητο εξωτερικό πρόσκτισμα και όχι ως αναπόσπαστο τμήμα του κτιρίου.

Αν και τα στοιχεία που προέκυψαν σχετικά με την ανωδομή του νοτίου προπύλου της βασιλικής δεν ήταν επαρκή για τη σχεδιαστική έστω αποκατάσταση της αρχικής μορφής του, όλα τα νέα στοιχεία παρέμειναν εμφανή στη δυτική όψη του προσκτίσματος, έτσι ώστε μετά την ανακατασκευή της στέγης του στη νεότερη μορφή της να γίνεται αντιληπτή η προηγούμενη διτονική διαμόρφωσή του. Για τον λόγο αυτό δεν ανακτίστηκε το ανώτερο τμήμα της δυτικής τοιχοποιίας του προπύλου, στο οποίο εντοπίστηκε η μαρμάρινη βάση του κίονα, αντιθέτως τόσο οι πλινθόκτιστοι πεσσοί όσο και η βάση του κίονα γεφυρώθηκαν με ξύλινη δοκό επάνω στην οποία εδράστηκε η δυτική απόληξη της νέας στέγης (εικ. 18).

Γενικά, με τις συγκεκριμένες, μικρής κλίμακας, εργασίες αποκατάστασης δεν αποκαταστάθηκαν παλαιότερες μορφές, αλλά συντηρήθηκαν αποσαφηνίστηκαν και αναδείχθηκαν κατά το μέγιστο δυνατό όλες οι ιστορικές περιόδους και οι αρχιτεκτονικές φάσεις του κτιρίου, αφήνοντας παράλληλα ανοιχτή τη δυνατότητα κριτικής των συμπερασμάτων που σήμερα ήταν δυνατό να αποκομιστούν, καθώς και τη διαφορετική αντιμετώπιση του μνημείου από μελλοντικούς μελετητές. Με τις εργασίες που εφαρμόστηκαν δεν διαστρεβλώθηκε η ιστορική διαστρωμάτωση του κτιρίου ή τα υλικά κατάλοιπα των διαφορετικών εποχών, αλλά το μνημείο υποβοηθήθηκε να συνεχίσει την πορεία του και τον ρόλο που ανά τους αιώνες τού έχει αποδοθεί, καθώς όσον αφορά την Αχειροποίητο δεν πρόκειται για μουσειακή διατήρηση ενός νεκρού κελύφους, αλλά για έναν ζωντανό οργανισμό που έχει σαν ρόλο του να συναθροίζει το πλήθος και να προάγει την επικοινωνία με το άορατο, το ιδεατό.

